

บทวิจารณ์หนังสือ :

วัฒนธรรมกับการสนทนาบนความขัดแย้งในภาษาญี่ปุ่น

ชื่อหนังสือ: วัฒนธรรมกับการสนทนาบนความขัดแย้งในภาษาญี่ปุ่น

ผู้เขียน: ยุพวรรณ โสภิตวุฒิมังค์

ปีที่พิมพ์: 2567

สำนักพิมพ์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จำนวนหน้า: 305

ISBN: 978-616-407-939-7

หนังสือ วัฒนธรรมกับการสนทนาบนความขัดแย้งในภาษาญี่ปุ่น เป็นผลงานเขียนของยุพวรรณ โสภิตวุฒิมังค์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์สังคมญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องสนทนาวิเคราะห์ (会話分析: conversation analysis) ในผลงานเล่มนี้ยุพวรรณหยิบยกประเด็นเรื่อง “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสิ่งที่หลายคนหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิด ในขณะที่อีกหลายคนอาจจะหลงลืมไม่ได้ใส่ใจในเรื่องนี้เท่าที่ควรขณะสนทนากับผู้อื่น จึงก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ หรือขัดแย้งกับคู่สนทนาได้โดยง่ายโดยเฉพาะกับคู่สนทนาที่เป็นคนต่างชาติ นั่นเป็นเพราะหลายคนเรียนรู้แต่ตัวภาษา แต่ไม่ให้ความสำคัญที่แฝงอยู่ในนั้น ในหนังสือเล่มนี้ยุพวรรณนำเสนอกลุ่มวาทกรรมที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย พร้อมสอดแทรกเกร็ดความรู้ทางวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่จะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจจิตใจของคนญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น และเรียนรู้วิธีที่จะลดความขัดแย้งเพื่อการสื่อสารมีประสิทธิภาพมากที่สุด หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 6 บท แต่ละบทมีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 มองวัฒนธรรมผ่านภาษา เป็นการแนะนำให้ผู้อ่านได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรม การเรียนภาษาต่างประเทศผู้เรียนมักจะประสบปัญหาในการเลือกใช้คำที่มีความหมายแตกต่างกันระหว่างภาษาแม่กับภาษาเป้าหมายที่ผู้เรียนกำลังศึกษา นั่นเป็นเพราะวัฒนธรรมต่างกันก็ย่อมมีการใช้ที่แตกต่างกัน ดังคำว่า “ภาษา คือกระจกสะท้อนวัฒนธรรม” ดังนั้นผู้เรียนจะจดจำคำศัพท์เพียงแค่ว่าในฐานะภาษาไม่ได้ แต่ในการนำไปใช้จำเป็นต้องมองไปถึงมิติทัศน์ ขอบเขตการใช้ของภาษาญี่ปุ่นด้วยจึงจะสามารถใช้ภาษาได้ถูกต้อง ในอีกแง่หนึ่งภาษากับความคิดก็มีความสัมพันธ์กันหากมีโครงสร้างทางภาษาคลายคลึงกันย่อมมีความคิดและมโนทัศน์ที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกัน เช่น ภาษาไทยเป็นภาษาไร้กาลเพราะคำกริยาจะไม่ผันหรือเปลี่ยนรูปไปตามกาล คนไทยจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเรื่องเวลามากเท่ากับคนญี่ปุ่น หรือประเทศไทยและญี่ปุ่นจัดเป็นวัฒนธรรม ที่มีการสื่อสารแบบ

อิงบริบทสูง มุ่งเน้นเรื่องการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลและให้ความสำคัญกับการรักษาหน้าทั้งของตนเองและอีกฝ่าย วิธีสื่อสารจึงมักอ้อมค้อมแต่แฝงไปด้วยนัยสำคัญ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ดังนั้นทุกครั้งที่จะเลือกใช้กลวิธีหรือเลือกใช้ถ้อยคำจะพิจารณาจากปัจจัยข้อกำหนดเชิงวัฒนธรรมปฏิบัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งปัจจัยเรื่องบุคคล (เช่น ความสนิทสนม สถานภาพทางสังคม อายุ เพศ) ปัจจัยเรื่องสถานที่และเวลา (เช่น สถานการณ์ สถานที่พูดคุยเกิดขึ้นในห้องประชุมหรือในบ้าน) รวมถึงปัจจัยเรื่องเนื้อหาของบทสนทนาที่พูดคุยว่ามีความตึงเครียดมากน้อยเพียงใด ไปจนถึงปัจจัยเรื่องข้อกำหนดทางสังคมต่าง ๆ ในบทนี้ยุพวรรณได้เสนอมุมมองที่น่าสนใจว่ามนุษย์เรามัก มองความขัดแย้งเป็นแง่ลบ จึงพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้น ทั้งที่ความจริงแล้วในการคบค้าสมาคมกันนั้น ความขัดแย้งก็ถือเป็นสิ่งหนึ่งที่ต้องเผชิญเพื่อทำความรู้จักกับอีกฝ่ายในระดับที่ลึกลงไปอีก

บทที่ 2 การแสดงความเห็นแย้ง เป็นการอธิบายเกี่ยวกับวัจนกรรมการแสดงความเห็นแย้ง ในหนังสือเล่มนี้หมายถึงการแสดงความเห็นที่ความคิดเห็นไม่เป็นไปตามความคาดหวังของอีกฝ่าย และรวมไปถึงการโต้แย้ง ถกเถียงได้ว่าที่วิพากษ์วิจารณ์ ปฏิเสธ ไปจนถึงการตำหนิ เป้าหมายของการแสดงความเห็นแย้ง จำแนกเป็นการแสดงความเห็นแย้งสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริง (ภาววิสัย) และความคิดเห็น ความรู้สึก หรือการประเมิน (อัตวิสัย) การแสดงความเห็นแย้งเป็นหนึ่งในวัจนกรรมที่คุกคามหน้าด้านบวก คือ หน้าที่ต้องการสร้างความสนิทสนมหรือการยอมรับจากคู่สนทนา ตามทฤษฎีความสุภาพ ที่น่าสนใจคือบางวัฒนธรรมอาจมองว่าการแสดงความเห็นแย้งเป็นบวก เช่น ชาวอเมริกัน ชาวยุโรป หรือแม้แต่ชาวจีน แต่ในภาษาไทยจะมีลักษณะเหมือนภาษาญี่ปุ่น คือ เลือกที่จะนิ่งเงียบมากกว่าเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับอีกฝ่าย เพราะต่างเป็นสังคมอิงกลุ่มที่ต้องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การแสดงความเห็นแย้งในภาษาญี่ปุ่นมักพูดจาอ้อม ผู้ฟังไม่สามารถตีความตามรูปภาษาในถ้อยคำ ที่ปรากฏได้จึงมักสร้างความงุนงงต่อต่างชาติ ส่วนต่างชาติหากต้องการแสดงความเห็นแย้งเป็นภาษาญี่ปุ่นก็ควรพิจารณาเลือกใช้ภาษาจากปัจจัยเรื่องบุคคล (สถานภาพทางสังคมของคู่สนทนา และความสนิทสนม) และปัจจัยเรื่องสถานที่ (เนื้อหาสนทนาการณ์ที่มีความหนักเบา การสื่อสารแบบเป็นทางการหรือเป็นกันเอง) ยุพวรรณเสนอให้สังเกต “ตัวบ่งชี้สัมพันธ์สาร” ซึ่งจะวางอยู่หน้าคำหรือหลังคำ จึงจะรับรู้ถึงเจตนาของผู้พูดได้ทันที ที่น่าสนใจคือชาวญี่ปุ่นพูดโต้แย้งแต่เป็นเพียงการแสดงความคิดเห็น ยังเปิดโอกาสให้อีกฝ่ายร่วมแสดงความเห็นได้อีก เป็นการแสดงความเห็นแย้งในรูปแบบที่เน้นผู้ฟัง (聞き手中心型)

บทที่ 3 การปฏิเสธ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับวัจนกรรมปฏิเสธ คำว่าปฏิเสธที่มักนิยมนำมาใช้ในงานวิจัย คือ 「断り」 การปฏิเสธในหนังสือเล่มนี้คือการแสดงเจตนาว่าจะไม่ทำตามความประสงค์ของอีกฝ่ายซึ่งได้เอ่ยปาก ขอร้องหรือชักชวนในถ้อยคำก่อนหน้านี้ จึงเป็นวัจนกรรมที่อาจก่อให้เกิดความร้าวฉานในความสัมพันธ์ได้ สามารถละเมิดหน้าด้านบวกได้เช่นเดียวกับการแสดงความเห็นแย้ง จึงมีลักษณะของการเลือกใช้กลวิธีที่ไม่แตกต่างกันนัก ผู้เขียนได้ใช้ประสบการณ์ส่วนตัวเป็นการยกตัวอย่างการพูดปฏิเสธแบบตรง ว่าเป็นการสร้างความปลอดภัยให้กับตนเอง จึงเลือกปฏิเสธแบบอ้อมด้วยการโกหกแต่ก็กลายเป็นทำให้ผู้ฟังเข้าใจผิด สุดท้ายจึงต้องกลับมาปฏิเสธแบบตรงจึงจะสื่อสารได้มีประสิทธิภาพที่สุด จุดเด่นของการปฏิเสธในภาษาญี่ปุ่น เป็นการปฏิเสธแบบอ้อมและค่อนข้างเข้าใจยาก เพราะเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมแบบผู้ช่างสังเกต (察しの文化) ที่ต้องอาศัยบริบท รวมถึงต้องสังเกตท่าทีของอีกฝ่ายระหว่างสนทนาจึงจะเข้าใจเจตนาของผู้พูด แต่ที่น่าสนใจ คือพบกลวิธีการต่อรองให้ทางเลือก ซึ่งจะทำให้ภาพลักษณ์ของผู้ตอบปฏิเสธดูดีว่าการปฏิเสธแบบตกรอบ และการใช้ถ้อยคำที่แสดงการพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์ (repair a relationship/ 関係を修復する) ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวญี่ปุ่นตอบรับข้อเสนอหรือคำชวนโดยใช้ถ้อยคำที่สั้นและเรียบง่าย แต่เมื่อจะปฏิเสธมักไม่ค่อยปฏิเสธด้วยถ้อยคำขนาดสั้น และคนญี่ปุ่นมักจะอธิบายเหตุผลก่อนเป็นอันดับ

แรกหรืออธิบายเหตุผลเพียงอย่างเดียวโดยไม่เอ่ยคำว่า “ไปไม่ได้” หรือ “ทำไม่ได้” พร้อมกับการขอโทษ ทั้งนี้ความซับซ้อนของโครงสร้างการปฏิเสธจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับน้ำหนักของเนื้อหา การสังเกตตัวบ่งชี้ที่อยู่หน้าเนื้อความปฏิเสธและตัวบ่งชี้ที่อยู่ท้ายถ้อยคำ จะทำให้สามารถปฏิเสธได้มีประสิทธิภาพเช่นเดียวกับชาวญี่ปุ่น

บทที่ 4 การแสดงความไม่พอใจ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับการแสดงความไม่พอใจในภาษาญี่ปุ่น การแสดงความไม่พอใจครอบคลุมหลายวัจนกรรมย่อยแต่ก็จะเรียกรวมกันว่า 「不満」 เป็นคำที่ใช้ประเมินค่าบางสิ่งบางอย่างในเชิงลบ หนังสือเล่มนี้หมายถึงวัจนกรรมที่แสดงความรู้สึกขุ่นเคืองใจ ความรู้สึกไม่สบายใจ หรือความไม่สบายอารมณ์ของผู้พูดที่มีต่อการกระทำหรือคำพูดของอีกฝ่าย แต่ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นเพียงการระบายอารมณ์ทางลบของผู้พูดเท่านั้น ผู้พูดต้องการให้บรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างด้วย เช่น เรียกร้องให้ปรับปรุงการกระทำหรือคำพูด วัจนกรรมการแสดงความไม่พอใจอาจมีความแตกต่างกับการแสดงความเห็นแย้งและการปฏิเสธเล็กน้อยตรงที่การเลือกแสดงออกจะคำนึงถึงปัจจัยเรื่องความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน คนต่างชาติอาจเลือกใช้คำพูด ที่อิงจากภาษาแม่จนทำลายสัมพันธภาพลงได้ และถึงแม้จะพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่ง หรือทำร้ายน้ำจิตน้ำใจของอีกฝ่ายโดยการใช้รูปประโยคคำถามแทนประโยคบอกเล่าที่กล่าวโทษอย่างตรงไปตรงมา คนต่างชาติที่ไม่เข้าใจนี้แฝงในรูปประโยคคำถามก็จะเข้าใจผิดคิดว่าเป็นการถาม ไม่ใช่การตำหนิ เกิดความไม่เข้าใจต่อกันได้อีก แต่ประเด็นที่น่าสนใจและคนต่างชาติควรทำความเข้าใจคือ ปกติคนญี่ปุ่นจะพยายามหลีกเลี่ยงการปะทะไม่เผชิญหน้ากับอีกฝ่าย หากเกิดการแสดงความไม่พอใจออกมา จึงมักเป็นสถานการณ์ที่หนักหรือรุนแรงโดยอาจจะเลือกกลวิธีแสดงความไม่พอใจแบบตรงหรือแบบอ้อม แต่เนื่องจากการแสดงความไม่พอใจไม่มีสำนวนรูปแบบตายตัว สามารถใช้ถ้อยคำสำนวน หรือรูปประโยคทุกรูปแบบมาแสดงความไม่พอใจได้ ในสถานการณ์ที่เป็นเพื่อนสนิทอาจจะใช้ถ้อยคำตำหนิอย่างตรงไปตรงมาได้แต่ในสถานการณ์อื่น ๆ ผู้ฟังต้องสังเกตและตั้งใจดูเจตนาของผู้พูดเสมอ

บทที่ 5 การขอโทษ หากวัจนกรรมในบทที่ผ่านมาเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้ง วัจนกรรมการขอโทษก็อาจเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งและช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์กับอีกฝ่ายให้กลับมาดีได้ การขอโทษในภาษาญี่ปุ่นนิยมใช้คำว่า 「謝罪」 การขอโทษในภาษาญี่ปุ่นไม่ได้หมายถึงเพียงการที่ผู้พูดร้องขอการอภัยจากอีกฝ่ายเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงการขอบคุณด้วย ที่ต่างจากวัจนกรรมอื่น คือเป็นวัจนกรรมที่สำนวนภาษารูปแบบตายตัวและไม่มีกลวิธีแบบอ้อมจึงง่ายต่อการสังเกต แต่ถึงอย่างไรถ้อยคำตายตัวเหล่านั้นก็จะใช้แตกต่างกันไปตามคู่สนทนาหรือสถานการณ์ ไม่สามารถใช้แทนกันได้ทุกกรณี ผู้เขียนได้สรุปผลการจำแนกการใช้จากงานวิจัยที่ผ่านมาว่า มีการจำแนกการใช้ตามเนื้อหาและการใช้ที่แตกต่างไปตามบุคคลที่จะขอโทษ เมื่อเทียบกับภาษาต่างประเทศอื่น ๆ แล้ว คำขอโทษในภาษาญี่ปุ่นเป็นคำที่ใช้บ่อยและใช้ในหลายสถานการณ์จนมีคำกล่าวว่า 「すく謝(あやま)る日本人(こほんじん)」 อย่างไรก็ตามในการขอโทษ คนญี่ปุ่นใช้กลวิธีอื่น ๆ นอกจากกลวิธีขอโทษอย่างชัดเจนเพื่อสื่อเจตนาไปด้วย เช่น การแสดงความเจ็บปวด หรือการแสดงความรับผิดชอบ ฯลฯ ประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านคือ 「すみません」 และ 「すみませんでした」 ไม่ได้แตกต่างกันเพียงรูปกาลเท่านั้น แต่หมายถึงความต้องการขอโทษของผู้พูดที่ยังไม่จบสิ้นจึงเลือกใช้รูปที่ไม่ใช่รูปอดีต การขอโทษจึงเป็นหนึ่งในวัจนกรรมที่สะท้อนถึงความรู้สึกนึกคิดของคนญี่ปุ่นที่สะท้อนบรรทัดฐานของสังคมญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี

บทที่ 6 การสื่อสารในวัฒนธรรมญี่ปุ่น เป็นการสรุปลักษณะเด่นของการสื่อสารในวัจนกรรมทั่วไปของคนญี่ปุ่น มีสำนวนภาษาญี่ปุ่นหลายคำที่สะท้อน วัฒนธรรมการสื่อสารญี่ปุ่น เช่น 「以心伝心(いしんでんしん)」

ที่ตรงกับภาษาไทยว่า “ใจสื่อถึงใจ” เน้นการสื่อสารแบบเรียบง่าย สื่อสารผ่านจิตใจมากกว่าจะเป็นถ้อยคำ 「阿吽(あうん)の呼吸(こきゅう)」 ซึ่งเป็นคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการเผ่าสังเกตุความต้องการของอีกฝ่ายว่าต้องการสิ่งใด ค่อยแสดงออกผ่านการกระทำ และ「腹芸(はらげい)」 หรือฮารากะเกอิ คือ การอดกลั้นไม่แสดงความรู้สึก หรือถ้อยคำออกมาถือว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารอันแสดงถึง การมีความรู้ มีการศึกษา เป็นวิธีที่สะท้อนความเป็นผู้ใหญ่ กลับกันหากสื่อสารแบบตรงไปตรงมา จะถูกประเมินเชิงลบและมองว่าเป็นเด็ก และพบว่าการสนทนาของคนญี่ปุ่นมีลักษณะของความสมานฉันท์ (協調性(きょうていせい)) ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดโครงสร้างของบทสนทนา ภาษาญี่ปุ่น ดังจะสังเกตได้ว่าคนญี่ปุ่น มักจะไม่เข้าเรื่องทันทีแต่จะต้องมีการถามความสละสลวยก่อนเป็นอันดับแรก และในระหว่างการสนทนาจะไม่พยายามดึงรั้งหรือสร้างความลำบากใจให้กับคู่สนทนา นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “การร่วมสนทนาไปด้วยกัน (共話(きょうわ))” โดยตลอดระยะเวลาที่ฝ่ายหนึ่งพูดอีกฝ่ายจะคอยขานรับเป็นช่วง ๆ เพื่อแสดงความเข้าใจ หรือให้สัญญาณว่าตนเองกำลังฟังอยู่และขอให้พูดต่อไป ยุพวรรณจึงสรุปในตอนท้ายว่าในวัฒนธรรมที่อาจสร้างความขัดแย้งคนญี่ปุ่นจะใช้กลวิธีแบบอ้อม เช่น ใช้กลวิธีด้านรูปภาพ ใช้ตัวบ่งชี้หน้าหลัง ถ้อยคำหรือเนื้อหาเพื่อลดความรุนแรง และมีลักษณะเป็นแบบอ้อมให้ผู้ฟังปะติดปะต่อเรื่องราวทั้งหมดด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม แสดงความเห็นแย้ง การปฏิเสธ หรือการแสดงความไม่พอใจ ซึ่งสะท้อนภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “การคิดในมุมมองผู้อื่น”

ด้วยเหตุนี้ หนังสือ วัฒนธรรมกับการสนทนามองความขัดแย้งในภาษาญี่ปุ่น จึงมีคุณค่าและประโยชน์ที่อาจารย์ภาษาญี่ปุ่นจะสามารถนำไปใช้ได้กับหลากหลายวิชา ทั้งวิชาทางด้านภาษาญี่ปุ่น หรือวิชาทางด้านวัฒนธรรมญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า ความหนักของเนื้อหา เรื่องสนทนาวิเคราะห์ที่อธิบายในคำชี้แจงกับในเนื้อหาภายในเล่มอาจจะไม่เหมือนกันเสียทีเดียว เช่น คำว่า TCU และ TRP ที่ถูกอธิบายในคำชี้แจงหรือ คู่จนวนกรรม (adjacency pair/ 隣接ペア) ที่ปรากฏในบทที่ 2 แต่ในเนื้อหาอาจจะเปลี่ยนเป็นการอธิบายโดยกล่าวสรุปให้เข้าใจง่าย ไม่ได้นำคำนี้มาใช้อีก จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าหากผู้เขียนสามารถอธิบายหลักการสนทนาวิเคราะห์เพิ่มเติมในส่วนของคำชี้แจงและนำมากล่าวถึงในเนื้อหาด้วยจะทำให้ผู้อ่านได้ความรู้เรื่องการวิเคราะห์บทสนทนาอย่างครบถ้วน และประเด็นการสร้างบทสนทนาที่มีตัวละครเพศหญิงที่มีความสนิทสนมกันเท่านั้น ผู้วิจารณ์คิดว่าหากผู้เขียนสร้างบทสนทนา และเลือกตัวละครที่เป็นจุดเด่นของแต่ละสถานการณ์ในวัฒนธรรมนั้น ๆ ผู้อ่านจะได้เรียนรู้บทสนทนาที่หลากหลายจากทุกเพศสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ง่ายกว่า ถึงกระนั้นผู้เขียนยังคงแนะนำให้สันนิษฐานศึกษา หรือผู้สนใจทั่วไปได้อ่านหนังสือเล่มนี้เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นไปพร้อม ๆ กัน เพราะการจะสื่อสารเป็นภาษาญี่ปุ่นได้ต้องมีความเข้าใจในวัฒนธรรมการสื่อสารของคนญี่ปุ่น เพื่อให้สามารถตีความได้และรู้จัก “สังเกต” เปรียบเหมือนการเดินทางที่มีระยะทาง ต้องเดินทางด้วยความเข้าใจ ระวังมิฉะนั้น จึงจะสามารถสื่อสารกับคนญี่ปุ่นได้อย่างราบรื่น ไม่เกิดความขัดแย้งรวมถึงการรักษาความสัมพันธ์ ให้ดีที่สุดอันเป็นหัวใจของการสื่อสาร

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Affiliation: Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

Corresponding email: kunato_ta@hotmail.com